

«Քայլ առ քայլ» բարեգործական հիմնադրամ

«Նախադպրոցական հաստատության մանկավարժական
աշխատողների մասնագիտական կարողությունների և
հմտությունների զարգացման» ծրագիր

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Թեմա՝ *Աշխատանքային դաստիարակությունը նախադպրոցական
տարիքում*

Դաստիարակ՝ *Արմինե Հովհաննիսյան*

Մանկավարտեզ՝ *«Կապանի թիվ 10 ՆՌԻՀ»*

2022թ

Բովանդակություն

➤ Ներածություն-----	3
➤ Աշխատասիրությունը որպես առաքինություն-----	4
➤ Աշխատանքը որպես երեխայի ինքնիրացման, ինքնահաստատման աղբյուր-----	5
➤ Աշխատանքային դաստիարակության նպատակի և արդյունքի փոխադասարկությունը-----	6
➤ Աշխատանքային դաստիարակության միջոցները նախադպրոցական տարիքում-----	10
➤ Եզրակացություն-----	12
➤ Գրականության ցանկ-----	13

Ներածություն

Հանրագիտարանում աշխատանքը սահմանվում է որպես մարդուն բնորոշ նպատակադրված գործունեություն՝ ուղղված սեփական կարիքների և պահանջմունքների բավարարմանն առարկայական աշխարհի ստեղծագործական վերափոխման եղանակով: Աշխատանքը բնական պահանջմունք է, գոյատևման ձև:

Աշխատանքն իբրև մարդկային կարևորագույն գործունեություն, ձևավորվում է նախադարձական տարիքում: Երեխան սիրում է աշխատել և փորձում է ինքնահաստատվել ինքնուրույն աշխատանքային գործունեության միջոցով: Երեխայի աշխատանքը չի ստեղծում նյութական բարիքներ, հաճախ նույնիսկ չի տալիս արդյունք, բայց ունի լուրջ դաստիարակչական նշանակություն: Աշխատանքի միջոցով նա ավելի է մտերմանում մեծահասակների հետ, ճանաչում է սեփական հնարավորությունները, համագործակցում մեծահասակների հետ, սովորում պլանավորել և վերահսկել սեփական գործողությունները, ձեռք է բերում կյանքի հմտություններ:

Աշխատանքային գործունեության կարևորագույն բաղադրիչներն են աշխատանքի *նպատակն ու արդյունքը*: Աշխատանքային գործունեության նպատակն արտացոլում է աշխատանքի արդյունքին հասնելու ուղին: Նպատակը բխում է ակնկալվող արդյունքից և ուղղված է դրան: Աշխատանքի նպատակադրումը բավական բարդ կարողություն է և ձեռք է բերվում նախադարձական տարիքում աստիճանաբար:

Աշխատանքային դաստիարակությունը մանկավարժական գործընթաց է ուղղված աշխատանքի հանդեպ գիտակցված վերաբերմունքի, աշխատանքի արդյունքը գնահատելու կարողության և աշխատելու պահանջմունքի ձևավորմանը:

1. Աշխատասիրությունը որպես առաքինություն

Աշխատանքը բնական պահանջմունք է, գոյատևման ձև: Դեռևս **Մ.Խորենացին** նշում էր, որ աշխատասիրությունը մարդկային բարձր արժանիքներից է, նրա շնորհիվ է մարդը կատարելության հասնում: Աշխատանքը երջանկության և հաջողության աղբյուր է, չարիքը վերացնելու և մարդուն կատարելության առաջնորդելու միջոց: Աշխատասիրությունը հնարավոր է դարձնում առաքինությունների իրականացումը և այդպիսով ինքն էլ մի տեսակ **առաքինություն է՝** որոշ իմաստով նույնիսկ ավելի բարձր, քան մյուս առաքինությունները: **Կ.Դ.Ուշինսկին** ասում է. *«Միայն աշխատանքի ներքին հոգեկան կենարար ուժն է իբրև աղբյուր, ծառայում մարդկային արժանապատվության, դրա հետ միասին նրա բարոյականության և երջանկության համար»:* Իսկ **Ղ.Աղայանը** գրում էր, որ *աշխատասիրությունը բոլոր առաքինությունների մայրն է, ինչպես ծուկությունը ծնող է ամենայն մոլորության:* Պատկերավոր են նաև **Բաֆֆու** խոսքերը. *«Գանձ գտնող աղքատի որդիքը սոված կմեռնեն, իսկ քրտինքով վաստակած հացը չի սպառվի»:*

Աշխատանքն իբրև մարդկային կարևորագույն գործունեություն, ձևավորվում է նախադպրոցական տարիքում: Երեխան սիրում է աշխատել և փորձում է ինքնահաստատվել ինքնուրույն աշխատանքային գործունեության միջոցով: Երեխայի աշխատանքը չի ստեղծում նյութական բարիքներ, հաճախ նույնիսկ չի տալիս արդյունք, բայց ունի լուրջ դաստիարակչական նշանակություն: Աշխատանքի միջոցով նա ավելի է մտերմանում մեծահասակների հետ, ճանաչում է սեփական հնարավորությունները, համագործակցում մեծահասակների հետ, սովորում պլանավորել և վերահսկել սեփական գործողությունները, ձեռք է բերում կյանքի հմտություններ:

2. Աշխատանքը որպես երեխայի ինքնիրացման, ինքնահաստատման աղբյուր

Երեխայի աշխատանքը նման է խաղի, նրան հետաքրքիր է ոչ թե աշխատանքի արդյունքը, այլ ընթացքը, որն իր բնույթով իրադրային է: Երեխայի աշխատանքն ուղղված է **ինքնահաստատմանը և ինքնահիրացմանը**: Նախադպրոցական տարիքում երեխայի աշխատանքային գործունեությանը բնորոշ են հետևյալ առանձնահատկությունները.

- *աշխատանքը չի ստեղծում նյութական արժեքներ;*
- *աշխատանքի խաղային բնույթը;*
- *աշխատանքի իրադրային և ոչ պարտադիր բնույթը;*
- *աշխատանքային հմտությունների ընդհանուր բնույթը ;*
- *աշխատանքի արդյունքի պայմանավորվածությունը մեծահասակների օգնությամբ;*
- *աշխատանքային գործունեության դրդապատճառների տարերային բնույթը:*

Երկար տարիներ նախադպրոցականի աշխատանքային դաստիարակության համակարգում գերակայող է եղել այն կարծիքը, թե երեխայի աշխատանքային դաստիարակության հիմքում ընկած է մեծահասակների աշխատանքի հետ ծանոթացնելու սկզբունքը: Երեխան սովորում է աշխատել և հասկանում է աշխատանքի գերագույն նշանակությունը միայն ընդօրինակելով և փորձելով նմանվել մեծահասակներին, հետևաբար և շուտ մեծանալ: Աշխատանքային գործունեության արդյունքի հասարակական արժեքը գիտակցվում է երեխայի կողմից այս ճանապարհով: Սակայն վերջին տարիների հետազոտությունները (Վ.Գ.Նեչանա, Ռ.Ս.Բուրե, Ա.Դ. Շատովա , Վ.Ի.Լոգինովա) խոսում են այն մասին, որ նախադպրոցահասակ երեխան ընդունակ է ինքնուրույն աշխատանքային գործունեության, կարող է պլանավորել և առաջնորդվել գործունեության ընթացքում սեփական դրդապատճառներով, նույնիսկ, վերահսկել գործունեության ընթացքն ու արդյունքը: Աշխատանքային դաստիարակության նպատակը ոչ այնքան աշխատանքային գործունեության պատրաստի նմուշների ձևավորումն է, որքան աշխատանքի դրդապատճառների զարգացումը և ինքնուրույն աշխատելու ունակության: Աշխատանքային գործունեության ձևավորումը ինքնանպատակ չէ, այլ, ընդամենը, միջոց է տարբեր բնույթի խնդիրների լուծման և աշխատանքային

գործողությունների օգնությամբ կյանքում հանդիպող դժվարությունների և իրադրությունների հաղթահարման: Կյանքում չօգտագործվող գիտելիքը և կա-րողությունը, կամ այն գիտելիքը, որը չի ամրագրվում պրակտիկ գործունեության ընթացքում, կորցնում է իր բուն նշանակությունը: Աշխատանքային դաստիարակությունն այս տրամաբանությամբ առաջին հերթին կոչված է նախապատրաստելու երեխային կյանքի դժվարությունների հաղթահարմանը, նպաստելու երեխայի սոցիալական հասունացմանը, աշխատանքի արդյունքի հասարակական արժևորմանը, միևնույն ժամանակ այն նպաստում է անձնային որակների դաստիարակությանը:

Աշխատանքային դաստիարակության համակարգի գլխավոր տարրն, այնուամենայնիվ, **աշխատանքային գործունեությունն է**, որի ձևավորմանն է հիմնականում ուղղված աշխատանքային դաստիարակության համակարգը: Աշխատանքային գործունեության բաղադրամասերի հաջորդական ձևավորման ընթացքը բնութագրում է նախադպրոցականի աշխատանքային դաստիարակության բուն իմաստը:

3. Աշխատանքային դաստիարակության նպատակի և արդյունքի փոխադայմանավորվածությունը

Աշխատանքային գործունեության կարևորագույն բաղադրիչներն են աշխատանքի **նպատակն ու արդյունքը**: Աշխատանքային գործունեության նպատակն արտացոլում է աշխատանքի արդյունքին հասնելու ուղին: Նպատակը քիսում է ակնկալվող արդյունքից և ուղղված է դրան: Աշխատանքի նպատակադրումը բավական բարդ կարողություն է և ձեռք է բերվում նախադպրոցական տարիքում աստիճանաբար: Կրտսեր նախադպրոցականները ընդունակ չեն ինքնուրույն որոշելու աշխատանքի նպատակը, քանի որ չեն կարողանում մտապահել աշխատանքի ողջ ընթացքը: Բացի այդ, կրտսեր նախադպրոցականը դեռ ընդունակ չէ գիտակցելու աշխատանքի նպատակադրման անհրաժեշտությունը, նրան հետաքրքիր է միայն աշխատանքի ընթացքը և գործողությունների կատարման

հաջորդականությունը: Այս տարիքում երեխային օգնում է մեծահասակը, նա է հուշում աշխատանքի նպատակն ու հնարավոր արդյունքները: Աշխատանքային գործունեության նպատակն ու արդյունքները խիստ փոխկապված են: Ավագ նախադպրոցական տարիքում արդեն երեխան ընդունակ է ինքնուրույն որոշելու աշխատանքային գործունեության նպատակը և նույնիսկ կանխատեսելու դրա նյութականացված արդյունքը: Նա գիտակցում է աշխատանքի նպատակադրման անհրաժեշտությունը և ընդունակ է հասկանալու նաև աշխատանքի հեռահար նպատակները, որոնք առաջարկվում են իրեն մեծահասակների կողմից: Ինչպես տեսնում ենք, նախադպրոցականի աշխատանքային գործունեության առաջին քաղաղրատարը ձևավորվում է մեծահասակի ակտիվ մասնակցությամբ:

Հաջորդ մասն են կազմում աշխատանքային գործունեության նպատակին ծանայող՝ աշխատանքային գործողությունները, որոնց ձևավորման ընթացքում երեխան համեմատաբար ինքնուրույն է: Աշխատանքային գործողությունները յուրացվում են կամ մեծահասակներին ուղղակի ընդօրինակելու ճանապարհով կամ ձևավորվում են առարկայա-որոնողական գործունեության զարգացման ընթացքում: Աշխատանքային գործողությունների ձևավորումն ինքնանպատակ չէ, այն աշխատանքային գործունեության նպատակի իրականացման միջոց է:

Աշխատանքային գործունեության նպատակաուղղված ձևավորման ընթացքում կարևորվում է ոչ միայն այն, թե ինչ՝ և ինչպե՞ս է անում երեխան, այլև այն, թե հանուն ինչի՞ է անում, որ՞ն է աշխատանքային գործունեության դրդապատճառը: Երեխայի աշխատանքային գործունեության դրդապատճառները բազմազան են: Օրինակ, դրդապատճառի դերում կարող է հանդես գալ ցանկացած հոգեկան գործընթացի դրսևորման անհրաժեշտությունը, կամ հուզական վիճակը, բնավորության գիծը: Հաճախ երեխան ինքն էլ չի կարողանում բացատրել, թե ինչ՝ և ինչու՞ է ուզում: Ուզում է և վերջ: Երեխայի աշխատանքային գործունեության հիմնական դրդապատճառը աշխատանքային գործունեության ընթացքում մեծահասակների գնահատականին արժանանալու ցանկությունն է, նրանց հետ երկարատև շփվելու պահանջմունքը: Հզոր դրդապատճառ է նաև ինքնահաստատման պահանջմունքը, որով դրդված երեխան ընդունակ է գործադրելու լուրջ ջանքեր և համբերատար վերաբերմունք նպատակին հասնելու համար:

Ավագ նախադպրոցական տարիքում ի հայտ է գալիս նաև հանրօգուտ աշխատանքի հասարակական դրդապատճառը, որն արդեն խոսում է ձևավորված աշխատանքային գործունեության մասին:

Աշխատանքային գործունեության բաղադրամասերից է **գործունեության պլանավորումը**՝ բաղկացած հետևյալ փուլերից. աշխատանքի կազմակերպման, իրականացման և գործունեության ընթացքի և արդյունքի գնահատման, վերահսկման փուլերից: Երեխան սկզբից փորձում է պլանավորել սեփական գործողությունները գործնականորեն, նա մտովի պլանավորում է գործողությունների ընթացքը և հետևում դրան: Հետագայում նա սովորում է պլանավորել և ձևակերպել պլանը բառերով: Խոսքային պլանավորմանը կարելի է նպաստել տարբեր մանկավարժական եղանակներով: Ավագ նախադպրոցականը սովորաբար պլանավորում է իր աշխատանքը նախնական ծրագիր կազմելով և այն բարձրաձայն քննարկելով: Սեփական գործունեությունը պլանավորելու կարողությունը խոսում է նախադպրոցականի ձևավորված աշխատանքային գործունեության մասին:

Հաջորդ բաղադրամասը գործունեության ընթացքն է, որն յուրաքանչյուր տարիքային շրջանում ունի իր առանձնահատկությունները: Աշխատանքային գործունեության ընթացքը աստիճանաբար բարդանում է, ինչը պայմանավորված է աշխատանքային գործունեության վերոհիշյալ բաղադրատարրերի ձևավորման աստիճանով, ինչպես նաև երեխայի անձնային և խառնվածքային առանձնահատկություններով:

Աշխատանքային գործունեությունը ավարտվում է աշխատանքի արդյունքով: Ցուրահատուկ է նախադպրոցականի վերաբերմունքը աշխատանքի արդյունքին: Կրտսեր նախադպրոցական տարիքում երեխային հետաքրքրում է ոչ թե նյութական արդյունքը այլ բարոյականը՝ մեծահասակի դրական գնահատականը: Ավագ նախադպրոցականը կարևորում է նյութական գործնական արդյունքը, մեծահասակի գնահատականը մղվում է երկրորդ պլան: Երեխան սկսում է գնահատել սեփական գործունեության արդյունքը, ձեռքբերելով ինքնագնահատման օբյեկտիվություն: Սեփական գործունեության արդյունքի գնահատման կարողությունը հնարավորություն է տալիս նրան գնահատելու նաև հանրօգուտ աշխատանքի արդյունքը, որն ուղղված է բոլորին, հետևաբար ունի հասարակական

նշանակություն: Աշխատանքի արդյունքի սոցիալական արժևորման կարողությունը՝ կայացած աշխատանքային գործունեության, ինչպես նաև աշխատանքային դաստիարակության արդյունավետության ցուցանիշ է:

Աշխատանքային դաստիարակությունը մանկավարժական գործընթաց է՝ ուղղված աշխատանքի հանդեպ գիտակցված վերաբերմունքի, աշխատանքի արդյունքը գնահատելու կարողության և աշխատելու պահանջմունքի ձևավորմանը:

Աշխատանքային դաստիարակության նպատակն է, ըստ էության, աշխատելու պահանջմունքի և աշխատասիրության ձևավորումը: Նախադպրոցականի աշխատանքային դաստիարակության գործընթացն ուղղված է երեխայի անձնային հատկությունների ձևավորմանը՝ նրա կողմից ծավալվող աշխատանքային գործունեության ընթացքում: Աշխատանքային դաստիարակության նշված սահմանումից, նպատակից և տրամաբանությունից երևում է, որ այս ուղղությամբ տարվող մանկավարժական աշխատանքը բաժանվում է, կարծես, երկու մասի և առանձնացվում է աշխատանքային դաստիարակության **խնդիրների երկու խումբ:** **Առաջին խմբի** խնդիրները ուղղված են աշխատանքային գործունեության բաղադրամասերի ձևավորմանը, որի արդյունքում ձեռք է բերվում գիտակից վերաբերմունք աշխատանքի և աշխատանքի արդյունքի նկատմամբ, ձևավորվում է աշխատելու ցանկություն: **Երկրորդ խմբի** խնդիրները կոչված են լուծելու անձնային զարգացման հիմնահարցեր և ուղղված են աշխատանքի ընթացքում անձնային որակների դաստիարակությանը:

Առաջին խմբին դասվող խնդիրներն են.

- աշխատանքի հանդեպ հարգանքի և գիտակից վերաբերմունքի ձևավորումը;
- աշխատանքային գործունեության կառուցվածքային տարրերի ձևավորումը;
- աշխատանքային կարողությունների և հմտությունների ձևավորումը;
- աշխատելու պահանջմունքի զարգացումը:

Երկրորդ խմբին են պատկանում հետևյալ խնդիրները.

- բարոյականային հատկությունների ձևավորումը;
- աշխատասիրության դաստիարակությունը;
- սոցիալական հատկությունների և հմտությունների ձևավորումը;
- աշխատանքային գործնական փոխհարաբերությունների ձևավորումը:

Աշխատանքային դաստիարակության խնդիրները նախադպրոցական տարիքում իրականացվում են երեխաների աշխատանքի ձևերի կազմակերպման և ղեկավարման միջոցով:

4. Աշխատանքային դաստիարակության միջոցները նախադպրոցական տարիքում

Աշխատանքային դաստիարակության միջոցները նախադպրոցական տարիքում երեքն են՝

- երեխայի ինքնուրույն աշխատանքային գործունեությունը,
- ծանոթացումը մեծահասակի աշխատանքի, տարբեր մասնագիտությունների հետ,
- գեղարվեստական միջոցները:

Այսօր, աշխատանքային դաստիարակության գործընթացում առանձնահատուկ կարևորվում և հիմնական միջոց է համարվում **երեխայի ինքնուրույն աշխատանքային գործունեությունը**, մյուս երկու միջոցները կոչված են նպաստելու երեխայի ինքնուրույն գործունեության խթանմանն ու ձևավորմանը: Ինքնուրույն աշխատանքային գործողությունների միջոցով լուծվում են աշխատանքային դաստիարակության հիմնական խնդիրները՝ ձևավորվում են աշխատանքային կարողություններ և հմտություններ, զարգանում է աշխատանքի արդյունքը կանխատեսելու և նպատակաուղղված աշխատելու ունակությունը, բավարարվում է երեխայի մեծահասակների կյանքին մասնակից լինելու պահանջմունքը:

Երեխաներին մեծահասակների աշխատանքի հետ ծանոթացումն իրականացվում է երկու եղանակով՝ տարբեր մասնագիտությունների ներկայացուցիչների պրակտիկ աշխատանքին ծանոթացնելու, մարդկային գործունեության մասին գիտելիքների փոխանցման և երեխաների պատկերացումների ընդլայնման ճանապարհով: Նշված միջոցը կիրառելիս կարևոր է երեխայի ուշադրությունը կենտրոնացնել մեծահասակների աշխատանքային գործունեության ստեղծագործական և ստեղծարար բնույթի վրա:

Գեղարվեստական միջոցներն են. մանկական գեղարվեստական գրականությունը, երաժշտությունը, կերպարվեստը, կինոարվեստը և թատրոնը:

Աշխատանքային դաստիարակության հիմնական **մեթոդներն են.**

- *աշխատանքային գործողությունների ուսուցման մեթոդները,*
- *ցուցադրումը,*
- *բացատրությունները,*
- *աշխատանքի ընթացքի և արդյունքի նախնական քննարկման մեթոդը,*
- *աշխատանքի ընթացքի և արդյունքի գնահատման մեթոդները,*
- *աշխատանքային գործունեության մոդելի (սխեմատիկ պլանի) կառուցման մեթոդը:*

Աշխատանքային դաստիարակության արդյունավետությունը պայմանավորված է նաև գործընթացի կազմակերպման մանկավարժական պայմաններով:

Երեխաների աշխատանքային գործունեության արդյունավետությունը կախված է նրանց տրամադրությունից, աշխատելու ցանկությունից, հետևաբար դրական հուզականությամբ հագեցած մթնոլորտը դաստիարակության կարևորագույն մանկավարժական պայմաններից մեկն է: Աշխատանքային դաստիարակության գործընթացը պահանջում է որոշակի նյութա-տեխնիկական պայմանների և աշխատանքային սարքավորումների առկայություն: Սարքավորումներով հարուստ և գրագետ կազմակերպված աշխատանքային միջավայրը նպաստում է երեխաների աշխատանքային դաստիարակության արդյունավետությանը: Կարևոր մանկավարժական պայման է աշխատանքային ծանրաբեռնվածության օպտիմալ հաշվարկն ու բաշխումը: Արգելվում է գերծանրաբեռնել երեխային աշխատանքի ընթացքում, հետաքրքիր չեն նաև երեխայի համար դժվարություն չներկայացնող աշխատանքային խնդիրներն ու հանձնարարությունները: Հետևաբար, երեխայի աշխատանքի գրագետ կազմակերպումը ենթադրում է տարիքին և անհատական կարողություններին համարժեք աշխատանքային խնդիրների առաջադրում: Աշխատանքային դաստիարակության ընթացքում անհրաժեշտ է նաև երեխայի հետաքրքրությունների, նախասիրությունների, նույնիսկ անհատական ցանկությունների հաշվառում, որը նույնպես աշխատանքային դաստիարակության պարտադիր մանկավարժական պայման է: Նշված մանկավարժական պայմանների ապահովումը դրական վերաբերմունք է առաջացնում աշխատանքի հանդեպ և խրախուսում երեխաների աշխատելու ցանկությունն ու պատրաստակամությունը, նպաստում է արդյունավետ աշխատանքային գործունեությանը:

Այսպիսով, ձևավորված աշխատանքային գործունեությունը դրականորեն է անդրադառնում երեխայի ընդհանուր զարգացմանը, նպաստելով հուզական և իմացական ոլորտի, բարոյական և կամային հատկությունների ձևավորմանը, երեխայի ինքնահաստատմանը և ինքնագնահատմանը:

Եզրակացություն

Աշխատանքը սահմանվում է որպես երեխայի աշխատանքն ուղղված է ինքնահաստատմանը և ինքնաիրացմանը: Երկար տարիներ նախադպրոցականի աշխատանքային դաստիարակության համակարգում գերակայող է եղել այն կարծիքը, թե երեխայի աշխատանքային դաստիարակության հիմքում ընկած է մեծահասակների աշխատանքի հետ ծանոթացնելու սկզբունքը: Երեխան սովորում է աշխատել և հասկանում է աշխատանքի գերագույն նշանակությունը միայն ընդօրինակելով և փորձելով նմանվել մեծահասակներին, հետևաբար և շուտ մեծանալ:

Աշխատանքային գործունեության բաղադրամասերից է գործունեության պլանավորումը՝ բաղկացած հետևյալ փուլերից. աշխատանքի կազմակերպման, իրականացման և գործունեության ընթացքի և արդյունքի գնահատման, վերահսկման փուլերից: Երեխան սկզբից փորձում է պլանավորել սեփական գործողությունները գործնականորեն, նա մտովի պլանավորում է գործողությունների ընթացքը և հետևում դրան: Հետագայում նա սովորում է պլանավորել և ձևակերպել պլանը բառերով: Խոսքային պլանավորմանը կարելի է նպաստել տարբեր մանկավարժական եղանակներով:

Երեխաների աշխատանքային գործունեության արդյունավետությունը կախված է նրանց տրամադրությունից, աշխատելու ցանկությունից, հետևաբար դրական հուզականությամբ հագեցած մթնոլորտը դաստիարակության կարևորագույն մանկավարժական պայմաններից մեկն է:

Գրականության ցանկ

- ❖ Ալեքսանդրյան Է. Ա. Նախադպրոցական մանկավարժություն, դասագիրք, -Ե:1992, էջ 173 – 181
- ❖ Մարության Ս. Ա., Դավթյան Ա. Ս. Նախադպրոցական մանկավարժություն, բուհական դասագիրք, -Ե:2005, էջ 176– 181
- ❖ Мухина В. С. Возрастная психология, -М: 2004, с. 213 – 235
- ❖ Немов Р. С. Психология, книга 2, -М: 2003, с. 192 – 205
- ❖ Турченко В. И. Дошкольная педагогика, -М.: 2014
- ❖ Бабунова Т. М. Дошкольная педагогика, -М: 2007
- ❖ Крылова А. А. Психология /учебник/, -М: 2001
- ❖ Петерс В. А. Психология и педагогика /учебное пособие/ -М: 2004